

Nyomda a helvét irányú reformáció védelmében

KOMLÓS ANDRÁS DEBRECENI MŰKÖDÉSE (1569–1575)

Bánfi Szilvia

Az 1560-as évek második felétől a reformátusok és unitáriusok között az egymást követő hitvitákon kiéleződött és elmélyült a felekezeti ellentét. Debrecen református püspöke, Melius Juhász Péter és az erdélyi unitáriusok irányítója, János Zsigmond udvari papja, Dávid Ferenc mindketten fölismerték a nyomda jelentőségét az egymás ellen vívott felekezeti küzdelemben. A két tábor, az erdélyi Egyistenhívő antitrinitáriusok és a tiszántúli Szentháromság-tant védelmező reformátusok ugyanis a disputációkon kifejtett teológiai álláspontjukat, illetve az ellentábor hitelveire adott cáfolataikat írásba foglalták. Az egyház által „felügyelt” nyomdára ezért mindkét felekezetnek igen nagy szüksége volt, amelyet propagandaeszközként használhattak nézeteik terjesztésére, a hívek számának növelésére, ily módon is saját egyházuk megerősítésére.

Az 1568-as esztendő súlyosan érintette az unitáriusok táborát. Február végén váratlanul meghalt Raphael Hoffhalter¹ európai rangú nyomdász, aki a Szentháromságot tagadó művek megjelenítésének céljával 1567-ben szegődött Gyulafehérvárra, János Zsigmond fejedelem szolgálatába. Bár a műhely a jeles tipográfus halálát követően 1569 őszeig még működött, ám az év végén fölizó sajtóvita időszakára a Szentháromság-tant tagadó munkák megjelenítője már Heltai Gáspár kolozsvári nyomdája volt. A Kolozsváron lezajlott folyamatok eredményeként a város ekkorra az antitrinitarizmus szellemi központjává vált. Heltai, aki korábban nem vállalta az unitáriusok szolgálatát, azonosult városa vezetőinek vallási nézetével, és unitáriussá lett.

Feltehetően Török Mihály halála indokolhatja, hogy 1568-ból nem ismerünk Debrecenben nyomtatott kiadványt. Melius az 1568. március elején tartott Gyulafehérvári hitvita református értelmezésű jegyzőkönyvét ezért a kolozsvári Heltai nyom-

*Henrich Bullinger (1504–1575),
a zürichi református egyház vezetője*

dában jelentette meg.² Később, a debreceni reformátusok Heltai Gáspár előzőekben említett áttérése, valamint tanult tipográfus hiánya miatt, rövid ideig nyomda nélkül maradtak. Ezért kért segítséget levélben 1569. április 27-én Melius saját műve külföldi megjelenítése érdekében – „*mivel a mi környékünkön hiányoznak a tanult és megbízható nyomdászok*”³ – a zürichi református egyház vezetőjétől, a tiszántúli reformátusok és az erdélyi unitáriusok között zajló Szentháromság-tan dogmatikai vitájáról ismeretekkel rendelkező Henrich

¹ Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. I. köt., 1556–1604. Bp. 1904. 210–211. old.

² RMNy 256

³ Csűrös Ferenc: A debreceni városi nyomda története. Debrecen, 1911. 49.

Bullingertől. A helvét irányú reformátusok írásait szélesebb nyilvánossághoz eljuttató, várva várt, megbízható és szakképzett nyomdász Komlós András volt. Debreceni működésének kezdete az 1569-es év második negyedében, április vége és június közepe között történhetett.⁴

Melius saját kezű ajánlásával ellátott Komlós-féle nyomtatvány címlapja (RMNy 300)

Komlós András származásáról források hiányában nem tudunk sokat. Korábban, mivel üzleti

kapcsolatban állt Heltai Gáspár özvegyével, föltételezték, hogy a nyomdász mesterséget Kolozsváron sajátíthatta el.⁵ A 2006-ban visszaszámaztatott Sárospataki Református Kollégium egykori gyűjteményében megtalálható, Komlós által nyomtatott 1570-es kiadású Károlyi Péter: *Az eg igaz Istenreol, es az Iesvs Christvsnak eoreok istenseregereol es fivsagarol ...*⁶ című mű utószava szolgáltatott újabb információt személyéről. Károlyi a sajtóhibák mentségére a nyomtatók magyar nyelvtudásának hiányát említette.⁷ Most, hogy már tudjuk, Komlós nem volt magyar származású, egész nyomtatói tevékenysége annál inkább méltó elismerésünkre. Ugyan jelentősen hozzájárult a 16. századi magyar irodalom fennmaradásához, népszerűsítéséhez.

A nyomdász mesterségben járatos Komlós András ugyan rendelkezett saját nyomdai fölszereléssel,⁸ mégis egész debreceni tevékenysége alatt a magával hozott készlete mellett, illetve helyett az egykor Huszár Gál által hátrahagyott, majd Raphael Hoffhalter révén följújtott, utóbb Török Mihálytól örökölt betűkészletet használta leggyakrabban kiadványaiban. E tény véleményünk szerint azt igazolja, hogy a Huszár Gál által egykoron Debrecenben hagyott nyomdai készlet⁹ Melius fennhatósága alatt működtetett városi nyomda alapja lehetett. A Komlós András által kiadott dokumentumok tipográfiai vizsgálata¹⁰ alapján megállapítható volt, hogy tevékenységének első korszakában, 1569–1571 között kiadványai mesterségbeli tudásról tesznek bizonyosságot. Az impresszum nélkül kiadott műveit (1571–1573) már nem jellemzi ez az igényesség. Az 1574–1575-ben nyomtatott művek színvonala viszont jelentősen romlott, messze elmaradt korábbi teljesítményétől. Ezért fölmerülhet annak lehetősége, hogy a nyomdász mesterségben járatos Komlós talán betegsége okán nem vett személyesen részt a nyomdai munkálatokban, ami indokolhatja a kiadványok nyomtatásában érzékelhető visszaesést.

4 Borsá Gedeon: 16. századi magyar nyomtatványok Stuttgartban. = MKSz 1976. 46.

5 V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800. Bp. 1999. 54.

6 RMNy 277

7 Komlós András az impresszumban különböző módon használta nevét: Komlos András, Andreas Lupino, Andras Komlos, Andras Lupulus. Magyaros hangzású nevét latin nevének tükörfordítása alapján alakította ki. 1574-től csak a Komlos András névformát alkalmazta.

8 Debrecenbe hozott saját nyomdakészlete három betűsorozatból húszsor mérete alapján [204], 86, 84 mm-es antikva betűsorozatból, kétféle iniciálé-sorozatból (19×19 mm-es és 30×30 mm-es) és 6 darab díszből állt.

9 Huszár Gál távozásakor három betűsorozatot hagyott hátra – 292 mm-es és a 118 mm-es antikva, valamint a 96 mm-es kurzív típusok –, ezáltal biztosítva a nyomtatás folytatásának lehetőségét Debrecenben. *Bánfi Szilvia*: Huszár Gál távozása Debrecenből és nyomdakészletének további sorsa. = MKSz 1986. 1–16.

10 *Bánfi Szilvia*: A csíksomlyói ferences gyűjteményben lappangó ismeretlen, 16. századi debreceni nyomtatványtöredékek. = MKSz 2000. 418–420. old.

Komlós András nyomdásztevékenysége első időszakában Melius Juhász Péter és követői írásának megjelentetésével jelentős szerepet játszott az unitáriusok és reformátusok között folyó hitvitákban, amellyel személyesen is hozzájárult a debreceni helvét irányú református egyház megmaradásához és megerősödéséhez. János Zsigmond halálával 1571 márciusában patrónusukat veszítették az unitáriusok. A katolikus Báthori István erdélyi fejedelem 1571. szeptember 17-én kiadott cenzúrárendelete, valamint Melius Juhász Péter 1572. december végi halála véget vetett a két felekezet között korábban a sajtó közreműködésével is vívott indulatos hitvitáknak. Komlós nyomdai vállalkozása ezt követően szépirodalmi művek – széphistóriák, bibliai tárgyú művek, krónikás énekek – megjelentetéséből tartotta fenn magát. Az általa kiadott, ma ismert 46 nyomtatvány döntő része magyar nyelvű volt.

Jellegzetes Komlós-féle könyvdísz

Komlós András 86 mm-es antikva szövegtípusa, amelyet 1570 augusztusáig használt csak

Nevével utoljára 1575-ben találkozunk debreceni nyomtatványon. Nyomdáját özvegye örökölte. 1577-ben, az impresszum tanúsága szerint, Komlós Andrásné több művet¹¹ jelentette meg, amelyek

kitervezése messze meghaladta az 1574–1575-ös Komlós-féle kiadványok színvonalát. Igazolva a nyomdász mesterségben járatos szakember jelenlétét. Ez a személy az ifjabb Hoffhalter Rudolf volt, aki nevének elhallgatásával ugyan, de bizonyíthatóan 1576-tól Debrecenben tartózkodott és nyomtatott.¹² Hoffhalter Rudolf föltehetően házasság révén hozzájutott Komlós András egykori nyomdakészletéhez, amelynek egyes betűsorozatait, iniciáléit és díszeit a későbbiekben kiadványaiban folyamatosan szerepeltetett. A Huszár Gál felszereléséből megalapozott városi nyomda betűkészlete viszont végérvényesen eltűnt a debreceni nyomtatványokból Hoffhalter Rudolf működésének kezdetétől.

Kedves Kollégák!

Kérjük, tekintsek meg folyamatosan gyarapodó számú szakmatörténeti cikkeinket a <http://nyomdamuzeum.blog.hu/> webhelyen. Az itt olvasható cikkekhez várjuk megjegyzéseiket, észrevételeiket. A cikk alatt található „Szólj hozzá!” gomb használatával mindenki számára olvashatóvá válik a cikkel kapcsolatos üzenet. Kérünk minden kollégát, akinek fontos szakmánk múltja, és tud időt, fáradságot szentelni az ügynek, ossza meg velünk a nyomdászok számára értékes szakmatörténeti híreit, információit. Köszönettel: a Virtuális Nyomdamúzeum stábjá.

¹¹ RMNy 381, 382

¹² Bánfi: i. m. 2000. 428.